

17.4.2020

Eduskunta
Tulevaisuusvaliokunta

Viite: O 5/2019 vp Tulevaisuusvaliokunnan selvityshankkeet 2019 - 2023 – miten koronapandemia vaikuttaa käsityksiin kansallisesta varautumisesta, sekä kriisinajan ruokahuollosta ja kotimaisen ruoantuotannon merkityksestä?

Asiantuntijalausunnon esittäjä: Luonnonvarakeskus (Luke), Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki

1 Tausta

Huoli ruokaturvasta ja elintarvikehuollosta on noussut koronakriisin myötä uudestaan puheenaiheeksi jopa kehittyneissä, teollistuneissa maissa kuten Suomessa. Historia osoittaa, että ruokapula johtaa herkästi poliittisiin levottomuuksiin ja että ruoantuotannon sekä jakelun toimivuus ovat ratkaisevan tärkeässä roolissa erityisesti häiriö- ja poikkeustilanteiden aikana. Väestön ravinnonsaannin turvaaminen kuuluu siten jokaisen maan perustavoitteisiin.

Tässä Luonnonvarakeskuksen lausunnossa keskitytään tarkastelemaan Suomen ruokaturvan ja huoltovarmuuden nykytilaa ja sitä, miten koronapandemia vaikuttaa ruokahuoltoon ja kotimaiseen ruoantuotantoon sekä kansalliseen varautumiseen.

2 Ruokaturvan ja huoltovarmuuden nykytila

Kotimaisen tuotannon ja kulutuksen suhteeseen perustuvat luvut kansallisesta ruokaomavaraisuudesta osoittavat, että Suomen maatalous kykenee tällä hetkellä vastaamaan kotimaisten kuluttajien tarpeisiin hyvin. Maitoa, lihaa ja viljaa tuotetaan meillä lähes kulutusta vastaavasti.

Maitotuotteiden omavaraisuusaste on ollut Suomessa viime vuosina yli 100 prosenttia ja lihatuotteiden yli 90 prosenttia. Viljoissa satojen vaihtelu vaikuttaa jonkin verran eri vuosien tuotanto-omavaraisuuteen. Rehuviljassa, kaurassa ja ohrassa, omavaraisuus on kuitenkin pysytellyt yli sadassa prosentissa. Leipäviljassa, vehnässä ja rukiissa, omavaraisuus on vaihdellut 50 ja 100 prosentin välillä.

Myös valkuaisomavaraisuutemme on kokonaisuutena tarkastellen korkea. Ihmiset saavat valkuaista sekä kasvi- että eläinkunnan tuotteista. Kaiken kasviperäisen proteiinin omavaraisuusaste on yli 80 prosenttia. Noin 95 prosenttia Suomessa *viljellystä* kasviperäisestä proteiinista saadaan joko viljasta tai nurmesta, joista jälkimmäinen on märehtijöillä tärkeä valkuaisen lähde. Viljasta ja nurmesta saatavan valkuaisen lisäksi eläintuotannossa käytetään etenkin rypsi-, rapsi-, soija-, herne- ja härkäpaputuotteita täydentämään muiden rehuaineiden valkuaispuutteita. Eläinten ruokinnassa käytettävän kasviperäisen täydennysvalkuaisen osalta proteiiniomavaraisuus on Suomessa vain noin 15 prosentin luokkaa. Pääosa valkuaisen tuonnista Suomeen on rypsin, rapsin ja soijan eri muotojen tuontia, ja näiden tuotteiden (rypsi, rapsi, soija) nettotuonnin osuus kaikesta Suomessa *käytetystä* valkuaisesta on ollut viime vuosina runsaat 15 prosenttia. Viime vuosina soijan tuonti on hieman vähentynyt ja tutkimus ja

17.4.2020

kotieläinala ovat hakeneet vaihtoehtoja soijalle. Aminohappokoostumuksensa vuoksi soija on haastavaa korvata kotimaisilla rehuaineilla etenkin siipikarjan ruokinnassa.

Kotimaista maataloustuotantoa ja jalostusta voidaan pitää tärkeänä osaamisen säilyttämisen sekä resurssien kannalta ja sen vuoksi, että tuotantoa pystytään lisäämään mahdollisissa kriisitilanteissa, esim. tuontihyödykkeiden hankintavaikeuksien pitkittyessä. Tuotannon väheneminen tiettyä ”kriittistä massaa” pienemmäksi voisi johtaa alan infrastruktuurin ja tuotanto-kapasiteetin elinkelpoisuuden katoamiseen.

Omavaraisuusaste yksinään ei ole kuitenkaan riittävä ruokaturvan mittari, vaan se heijastelee pikemminkin Suomen maatalouden yleistä kilpailukykyä kotimaisilla ja kansainvälisillä markkinoilla. Maataloustuotanto on riippuvainen tuontipanoksista kuten lannoitteista, torjunta-aineista, polttoaineista, työkoneista ja ulkomaisesta kausityövoimasta. Tuotannon säilyminen ennallaan edellyttää toimivia kansainvälisiä kauppasuhteita sekä hankintaketjuja.

Ruokaturvan varmistamisen kannalta erityisen välttämätöntä on, että koko ruokaketjua tukeva logistinen järjestelmä ja infrastruktuuri ovat kestäväällä pohjalla. Mataliin varastomääriin ja viime hetkessä täydennettävään varastointiin perustuva logistinen järjestelmä on altis esimerkiksi toimitus- ja tietoteknisten järjestelmien ongelmista tai energia- ja polttoainetarjonnan katkoksista johtuville häiriöille.

Energia- ja öljyriippuvaisessa talousjärjestelmässä ruokaturva on erityisen vahvasti sidoksissa energiansaannin turvaamiseen. Nykymuotoinen maatalous ei pärjää ilman tuontienergiaa eikä jalostus tai jakelu hoidu ilman tuontienergiaa. Polttoaineen tai energianjakelun täydellinen katkos lamauttaisi siten nykyisen ruokajärjestelmän.

Elintarvikehuollon haavoittuvuudet, riskit ja uhat ovat näin ollen yleisiä ja yhtäläisiä muiden tuotanto- ja palveluketjujen kanssa. Toimet, joita tehdään esimerkiksi energian huoltovarmuuden sekä sähköisen että liikenne-infrastruktuurin varmistamiseksi edesauttavat myös elintarvikeketjun selviytymiskykyä.

3 Koronan vaikutukset maa- ja elintarviketalouteen

Koronaepidemian vaikutukset maa- ja elintarviketalouteen voidaan jakaa lyhyt-aikaisiin ja pitkän aikavälin vaikutuksiin. Alussa korona aiheutti ruokamarkkinoilla kysyntäshokin. Kysyntäshokin vaikutukset tulivat hamstraamisesta ja ravintola-, työpaikka- ja kouluruokailun voimakkaasta vähenemisestä sekä kysynnän siirtymisestä ruokakauppoihin ja pitkään säilyviin peruselintarvikkeisiin. Tällaisia tuotteita ovat muun muassa huonelämmössä säilyvät riisi, pasta, puurohiutaleet, näkkileipä ja säilykkeet. Hamstraaminen heikensi joidenkin tuotteiden saatavuutta hetkellisesti. Pitkällä aikavälillä vaikutukset tulevat puolestaan siitä, että ajaututaan mahdollisesti taantumaa/lamaan, josta seuraa lomautuksia, työttömyyden kasvua, ansioiden menetystä ja epävarmuutta. Tämän myötä lisäarvotuotteiden kysyntä laskee ja kulutus siirtyy yhä enemmän peruselintarvikkeisiin. Lisäarvotuotteiden kysynnän laskiessa ruokaketjuun tulee vähemmän rahaa, mikä heikentää alan kannattavuutta. Vaikutukset ruokasektorilla saattavat tosin jäädä suhteellisen pieniksi, mikäli kriisi jää

17.4.2020

muutaman kuukauden mittaiseksi ja talous saadaan uudelleen kasvu-uralle. Mitä voimakkaampi isku yleiseen talouskehitykseen kohdistuu, sitä isommat ovat vaikutukset myös maa- ja elintarviketaloudelle.

Maataloustuotannon kannalta suurin Korona-pandemiaan liittyvä välitön riski on tuottajan ja maatilan työntekijöiden sairastuminen tai lähipiirissä ilmenneestä tartunnasta johtuvan karanteenin aiheuttama työvoimapula. Jos eläinten hoitajat (tilan väki, lomittajat, tilan työntekijät) sairastuvat, eläinten terveys, hyvinvointi ja tuotos voivat heikentyä. Suurin osa maatiloistamme on perheyriityksiä, jotka tekevät töitä pienellä henkilömäärällä. Yksittäisen tilan kannalta myös ulkomaisen kausityövoiman sekä varaosien, rehun, antibioottien ja muiden tuotantotarvikkeiden saatavuus voi olla ratkaisevaa tuotannon jatkumiselle.

Myös elintarviketeollisuudessa suurimmat koronavirustilanteen aiheuttamat huolet liittyvät työntekijöiden sairastumisiin ja sitä kautta mahdollisiin tuotanto-seisokkien sekä kansainvälisten tuotantoketjujen katkoksiin. Tällä hetkellä ei ole kuitenkaan tiedossa akuutteja tilanteita, jotka haittaisivat elintarvikeyhtiöiden toimintaa.

Epävarmuutta ruokasektorille aiheuttaisi erityisesti se, että iso joukko maatalous-yrittäjiä ja elintarvikeketjun työntekijöitä sairastuisi vakavasti koronavirukseen yhtä aikaa, ja esim. ruuan logistiikkaketju katkeaisi. Tällaisen riskin toteutuminen voisi nostaa ruuan hintaa.

Päivittäistavarakaupan verkoston laajuus ja monipuolisuus pienentävät mahdollisten keskeytysriskien vaikutuksia Suomessa. Lisäksi päivittäistavara-kaupan yritykset ovat jo ottaneet käyttöön sekä viranomaisten suosittamia että omaehtoisia toimenpiteitä koronaviruksen leviämisen estämiseksi. Kaupan alan yritykset toimivatkin Suomessa pääosin edelleen normaalisti koronavirustilanteesta huolimatta.

4 Yhteenveto

Ruokahuolto ei ole Suomessa koronaepidemian seurauksena uhattuna, vaikka tilanne koettelee ruokahuoltoa tai elintarvikeketjun toimivuutta. Suuria ongelmia ruokahuollolle voisi syntyä, jos koronakriisi kestäisi yli vuodella eli seuraavalle kasvukaudelle. Pitkään jatkuvassa kriisissä elintarviketeollisuuden ja kauppojen tuotevalikoimaa jouduttaisiin mahdollisesti kaventamaan ja joidenkin tuotantopanosten saatavuus maailmanmarkkinoilta saattaisi heikentyä. Suomalaiset saisivat kuitenkin välttämättömän ravitsemuksen edellyttämät elintarvikkeet myös tiukan paikan tullen. Huoltovarmuuskeskus on yhdessä elintarviketeollisuuden kanssa listannut keskeisimpiä elintarvikkeita, joiden tuotanto pidettäisiin yllä myös erityisissä poikkeusoloissa.

Energiansaannin turvaaminen on erittäin kriittinen tekijä nykyisenkaltaisen ruokajärjestelmän toiminnalle. Mikäli polttoainetta riittäisi, pellot voitaisiin pitää tuotannossa, ja sekä jalostus että ruokakuljetukset toimisivat kriisitilanteessakin. Satotasoista jouduttaisiin tinkimään, sillä monet maataloudessa käytettävistä panoksista ovat tuontitavaraa. Pienetkin vaikeudet öljyn saannissa sitä vastoin kertautuisivat ruokaketjussa nopeasti isoksi ongelmaksi, ja jatkuvat sähkökatkot rapauttaisivat ruokahuoltomme. Jos polttoaineita jouduttaisiin säännöstelemään, niin maatalous, elintarviketeollisuus ja ruokakuljetukset olisi asetettava jakelussa ensisijalle.

17.4.2020

*Asiantuntijalausunnon valmistelijat: erikoistutkija Marja Knuuttila, tutkimusprofessori Jarkko Niemi ja
tutkimusprofessori Jyrki Niemi*